

סדקים בחומה

הגירה פנימית של ערבים-פלסטינים
ליישובים יהודיים בישראל:
מגמות והשלכות לעתיד

מריק שטרן

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

Cracks in the Wall
Palestinian Arab Internal Migration
to Jewish Localities in Israel:
Trends and Future Implications

Marik Shtern

עורכת לשון: איילת קמאי
מפיקה אחראית: הדר בן־יהודה

© תשפ"ו, הוצאת מכון ון ליר
© 2026, by Van Leer Institute Press

עיצוב וסדר: נדב שטכמן־פולישוק

תוכן העניינים

5	תקציר
6	מבוא
8	א. מסגרת תיאורטית: שילוב מרחבי בתנאים של הפרדה
12	ב. מגמות בהגירה הפנימית של ערבים-פלסטינים בישראל, 2003-2023
12	ב.1 הערים המעורבות הרשמיות
14	ב.2 דפוסי שילוב והפרדה במגורים בערים המעורבות הרשמיות
16	ב.3 יישובים מעורבים בהתהוות: גידול דמוגרפי ומוקדים חדשים
20	ג. דיון וסיכום
21	ג.1 מבט אל העתיד
22	ג.2 המלצות מדיניות
24	נספח א: מפות
27	נספח ב: גידול האוכלוסייה הערבית ב־84 ערים ויישובים יהודיים שאינם ערים מעורבות, 2003-2023
30	רשימת המקורות

תקציר

הדוח מנתח את תהליכי ההגירה הפנימית של האוכלוסייה הערבית-פלסטינית בישראל בשנים 2003-2023, ומצביע על מגמה עקבית של מעבר לערים מעורבות וליישובים יהודיים. ההגירה נובעת משילוב של גורמי דחיפה (מצוקת דיור, תת-פיתוח והידרדרות בביטחון האישי ביישובים ערביים) וגורמי משיכה (זמינות דיור, שירותים והזדמנויות תעסוקה ביישובים יהודיים), וכן מהתרחבות מעמד הביניים הערבי. מהנתונים עולה כי האוכלוסייה הערבית גדלה הן בערים המעורבות והן ביישובים יהודיים שאינם מוגדרים מעורבים – שבהם נרשם גידול חריג של 293% בתוך שני עשורים (לעומת גידול של כ-58% ביישובים ערביים וכ-70% בערים מעורבות). נכון לשנת 2023, בעשרות יישובים יהודיים ישנה אוכלוסייה ערבית בעלת משקל דמוגרפי, לעיתים מעל 5%. נתונים אלו מעידים שבמדינת ישראל ישנם כיום יישובים מעורבים רבים בהתהוות.

הדוח ממסגר את התהליך הזה כדה-סגרגציה – הפחתה של ההפרדה המרחבית בין יהודים לערבים, שאינה מלווה בהכרח בשילוב חברתי או פוליטי. על אף התרחבות המגעים היומיומיים בין יהודים לערבים, התהליך מתקיים ללא הכרה מוסדית מספקת ולעיתים מלווה בהתנגדות ובהחרפת השיח הפוליטי המדי, במיוחד מאז אירועי מאי 2021 וביתר שאת מאז אוקטובר 2023. עם זאת, לצד תגובות הנגד מתהווים גם תנאים לקהילות משותפות ולחיזוק החוסן הבין-קהילתי. הדוח מראה שמדובר בתופעה כלל-ארצית בעלת השלכות מרחיקות לכת, וכי למדיניות הציבורית ולשחקנים מקומיים נועד תפקיד מרכזי בעיצוב עתיד היחסים בין יהודים לערבים בישראל. הדוח נחתם במבט אל העתיד ובהצגת התפתחויות אפשריות עם התמשכות תהליך זה.

מבוא

הפרדה מרחבית בתחום המגורים בין קבוצות חברתיות היא תופעה המוכרת ממקומות רבים בעולם שבהם קיימים מתחים בין הקבוצות על רקע אתני, לאומי או דתי (Nightingale 2022). גם במדינת ישראל קיימת הפרדה חברתית-מרחבית ניכרת בין ערבים ליהודים בתוך גבולות הקו הירוק, בעיקר בתחום המגורים. הפרדה זו נובעת מגורמים חיצוניים-מוסדיים, כמו משטר הקרקעות ומדיניות התכנון המרחבית, ומגורמים פנימיים-קהילתיים, כגון שמרנות דתית-חברתית ודפוסי מגורים היסטוריים (ח'מאיסי 2019). תהליכי ההגירה שאני מתאר בדוח מנוגדים אפוא לנוהג ההפרדה וחותרים תחתיו. במחקר זה בחרתי לתאר את התהליכים הללו במונח דה-סגרגציה, קרי הפחתת ההתבדלות – תהליך מרחבי או פונקציונלי של הפחתת מידת ההפרדה הבין-קבוצתית, שאינו מתרחש בהכרח בעקבות אינטגרציה חברתית או במקביל לה (Horn 2019). במקרה שלפנינו המתח בין השילוב המרחבי להדרה הפוליטית בולט במיוחד, משום שתהליכים אלו מתקיימים במקביל לחקיקה מדירה ומפלה (כגון חוק הלאום וחוק קמיניץ), לשיח פוליטי לעומתי כלפי המיעוט הערבי-פלסטיני ולהקצנה בעמדות ובתפיסות של הרוב היהודי כלפיו (נאסר ואחרים 2024).

כל הגירה, חיצונית ופנימית כאחת, מוסברת באמצעות גורמי דחיפה ומשיכה – מגוון גורמים חברתיים, כלכליים ופוליטיים שדוחפים אנשים לעזוב את מקום מגוריהם ולהגר למקום אחר. בהקשר של האוכלוסייה הערבית-פלסטינית בישראל גורמי הדחיפה הם תת-פיתוח והיצע דיור מצומצם ביישובים הערביים, וההידרדרות החדה ברמת הביטחון האישי עקב הפשיעה הגוברת במגזר הערבי (Shafir 2018). השאיפה לאיכות חיים גבוהה ולניהול אורח חיים מודרני-ליברלי, המאפיינת את מעמד הביניים ההולך ומתרחב באוכלוסייה הערבית בישראל, היא גורם המשיכה העיקרי אשר מביא רבים מהם לעבור ליישובים יהודיים. שם, לתפיסתם, מחוץ לתחום המגורים המסורתי של החברה הערבית, יוכלו להגשים את שאיפתם ביתר קלות (חידר ובר-חיים 2025).

כאמור, ההגירה ליישובים יהודיים היא תוצר לוואי לא מתוכנן של מדיניות ושל צעדים בתחומי התכנון והבנייה והכלכלה הפוליטית, ושל תהליכים חברתיים-כלכליים ותרבותיים. כל אלה מביאים לעיצוב מחדש של דפוסי מגורים, צריכה ופנאי. המשותף לכל הערים והיישובים היהודיים שתושבים ערבים מהגרים אליהם הוא אי-הכרה בקיומם ובזכויותיהם כתושבי העיר הזכאים לשירותים ייעודיים, ואי-הכרה פוליטית בהם כקבוצה מובחנת בעיר (בניגוד לערים המעורבות הרשמיות). כמו כן, במקרים רבים מובעת בפומבי התנגדות של תושבים יהודים ונבחרים ציבור מקומיים וארציים להגירה הערבית ונעשים ניסיונות למנוע אותה או לכל הפחות לצמצם את היקפה (תותר'ג'ובראן 2017). תופעות אלו יוצרות מציאות מורכבת ונפיצה ומעצימות את תפקידם של ארגוני חברה אזרחית הפועלים כגורמים היחידים העוסקים בגישור, בסגור ובבניין קהילה ביישובים אלו (קוטנר 2018).

הנתונים המובאים בדוח מעלים שאלות הרוות גורל על עתיד היחסים בין האוכלוסייה הערבית-פלסטינית לבין הרוב היהודי במדינת ישראל. שאלות אלו מתחדדות לנוכח המהומות האלימות בערים המעורבות במאי 2021, וביתר שאת לנוכח אירועי 7 באוקטובר 2023 והמלחמה הקשה בעזה. ככל שמתערערים הסדרי ההפרדה בין הקבוצות במרחב הישראלי וככל שמתרבות הזיקות ונקודות הממשק בין הקבוצות, כך מתעצמות תגובות הנגד מצד תושבים, ארגונים פוליטיים, רשויות מקומיות והשלטון המרכזי, המבקשים לצמצם ולבלום את התהליכים האלה. תגובות אלו באות לידי ביטוי בהפגנות של יהודים נגד מכירת דירות בשכונות וביישובים יהודיים לרוכשים ערבים, בעלייה בחלקן של סיעות מהימין הקיצוני במועצות נבחרות של רשויות מקומיות, בהימנעות ממתן שירותים מותאמים לאוכלוסייה הערבית ברשויות המקומיות, ובמאמצי חקיקה להרחבת מנגנוני ועדות הקבלה ליישובים קהילתיים גדולים (האגודה לזכויות האזרח

בישראל (2023). לצד זה מתגברת פעילותם של הגרעינים התורניים האידיאולוגיים המתיישבים בערים מעורבות ותיקות וחדשות במטרה לחזק את צביון היהודי (שמריהו-ישורון 2021). מנגד, היווצרות ריכוזים של אוכלוסייה ערבית ביישובים יהודיים ברחבי הארץ והידוק הזיקות בין שתי החברות בשוק התעסוקה, במרחבי המגורים ובחיי היומיום, מניחים תשתית לבניית קהילות יהודיות-ערביות ולהגברת החוסן הבין-קהילתי לקראת משברים עתידיים. לתגובתם של שחקנים ושל גורמים מקומיים לתהליכים אלו, ולתרומתם לעיצוב מדיניות אזרחית וממשלתית בכל הנוגע להם, עשויה להיות אפוא השפעה מכרעת על עתיד המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל ועל מרקם היחסים בינו ובין אוכלוסיית הרוב היהודית. הדוח מתבסס על עיבוד נתוני הלמ"ס לשנים 2003-2023, ועל ניתוחם באמצעות הספרות העוסקת בהגירה פנימית ערבית-פלסטינית בישראל. לעומת עבודות קודמות שנעשו בתחום, שהתמקדו בכמה מקרים נקודתיים, דוח זה מבקש לאפיין את מגמות ההגירה הפנימית הערבית-פלסטינית לאורך שני עשורים על סמך נתונים מקיפים כלל-ארציים, ובכך ייחודו. כפי שעולה מן הדוח, הערים והיישובים המעורבים החדשים אינם רק כרמיאל ועפולה, הבולטות בשיח הציבורי בנושא; למעשה מדובר במגמה כלל-ארצית שבכוחה להשפיע באופן מהותי על מרקם היחסים העתידי בין יהודים לערבים בישראל. בדוח שלושה חלקים. החלק הראשון מספק מסגרת תיאורטית בנושא ההגירה הפנימית של האוכלוסייה הערבית בישראל ותהליך היווצרותן של הערים והיישובים המעורבים החדשים. חלקו השני מציג נתונים על מגמות ההגירה הפנימית לערים המעורבות הרשמיות, על מגמות השילוב וההפרדה בערים אלו, ועל ההגירה ליישובים יהודיים שאינם ערים מעורבות. בחלק השלישי מובאים דיון מסכם, מבט לעתיד והמלצות למדיניות.

***

תודתי לחוקרי מכון ירושלים למחקרי מדיניות, עומר יניב ויאיר אסף שפירא, על איסוף הנתונים הראשוני ועיבודם למפות ממוחשבות, לאדריכל יהונתן כהן מהמעבדה האורבנית באר שבע (NUR – Negev Urban Research) ולקציעה שרה דרמוני מהמחלקה לאדריכלות במכללת סמי שמעון על העיבוד הסופי של המפות המובאות בנספח א למסמך זה. תודה מיוחדת לד"ר עודד מארק מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב על הסיוע בבניית המסגרת המושגית למחקר, ולד"ר אורן שלמה מהאוניברסיטה הפתוחה על הליווי האקדמי בכתיבת המסמך.

א. מסגרת תיאורטית: שילוב מרחבי בתנאים של הפרדה

כדי להבין את משמעות התהליכים המתוארים בדוח יש להציבם בהקשר של המדיניות המרחבית הרשמית והלא רשמית של ישראל בכל הנוגע לצביונם של ערים ויישובים יהודיים וערביים במדינה. בשנת 2023, 71.5% מהאוכלוסייה הערבית¹ ו-80.8% מהאוכלוסייה היהודית בישראל חיו ביישובים הומוגניים מבחינה אתנית,² וכפי שנראה להלן, גם בערים המעורבות הרשמיות רוב התושבים חיים בשכונות נפרדות. ההפרדה בין האוכלוסיות היא בחלקה תולדה של המבנה היישובי בישראל לפני 1948 וההתפתחות הנפרדת של היישוב היהודי בערי החוף וביישובים החקלאיים. בחלקה האחר היא תולדה של מערכת התכנון הארצית ומשטר הקרקעות הישראלי שנהגו במדינה בשנות החמישים והשישים של המאה העשרים. הללו יצרו הפרדה ברורה בין יישובים יהודיים וערביים, פרט לשמונה ערים שהוגדרו ברבות השנים על ידי הלמ"ס כערים מעורבות: ירושלים, חיפה, תל אביב-יפו, עכו, רמלה, לוד, מעלות-תרשיחא ונוף הגליל.³ לטענת אורן יפתחאל (2006), הפרדה זו נובעת מטבעו האתנוקרטי של המשטר בישראל – קרי משטר שבו קבוצה אתנית דומיננטית שולטת במוסדות המדינה ובמשאבים כדי לקדם יעדים של שליטה מרחבית אתנו-לאומית.

אחד הביטויים הבולטים של המדיניות המרחבית בישראל הוא הפרדה מרחבית-חברתית המשמרת דומיננטיות יהודית דמוגרפית, טריטוריאלית ופוליטית (יפתחאל 2021). אומנם מבחינה חוקית כל אזרח בישראל רשאי לחיות בכל יישוב שבו הוא חפץ לגור, אולם בפועל קיימים מנגנונים עקיפים אשר ממסדים את ההפרדה במגורים בין יהודים וערבים, כגון מערכות חינוך נפרדות (חינוך ממלכתי-עברי בערים יהודיות וממלכתי-ערבי בערים ערביות וחלוקה לפי שכונות בערים המעורבות), תשתית דתית נפרדת ותשתית מוסדית-קהילתית דוברת עברית או דוברת ערבית, בהתאם ליישוב. נוסף על כך, במרחב היהודי הכפרי החוק בישראל מאפשר שימוש במנגנוני הפרדה פורמליים יותר בדמותן של ועדות קבלה ביישובים קהילתיים, אשר מטרתן לשמר את צביונו החברתי והתרבותי של היישוב (האגודה לזכויות האזרח בישראל 2023). אף שמבחינה פורמלית אסור לוועדות אלו לסרב לקבל חברים לקהילה על בסיס דת, גזע או מוצא אתני, בפועל הן משמשות מנגנון סינון משמעותי המדיר קבוצות שונות, ובכללן ערבים (Cohen and Gordon 2018).

חשוב לציין שההפרדה המרחבית משקפת במידה מסוימת גם העדפות וולונטריות של שתי הקבוצות. סקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה מראה כי 48% מהמשיבים היהודים הסכימו עם הטענה ש"כדי לשמור על הזהות היהודית/ערבית, עדיף שיהודים וערבים בישראל יחיו בנפרד", ובקרב האזרחים הערבים 36% מהמשיבים הביעו הסכמה עם אמירה זו (הרמן ואחרים 2024, 99-100). הפרדה מרחבית במגורים מאפשרת שימור תרבותי, דתי ולאומי של קבוצות חברתיות וגם יצירת מרחבים בטוחים לקבוצות מיעוט (Peach 2000), ולרוב, ככל שהאוכלוסייה דתית יותר כך גוברת הדרישה להפרדה במגורים (שטרן ופייביש 2024). ואולם ההפרדה המרחבית במגורים בישראל איננה תוצאה של צירוף מקרים חברתי או של העדפות תרבותיות אינדיווידואליות או קולקטיביות, אלא היא עמוד תווך במדיניות המרחבית בישראל, נורמה

1 החישוב כולל את ירושלים, שבה מרוכזים רוב הערבים החיים בערים מעורבות בישראל, אך רובם המוחלט אינם אזרחי ישראל. בלי הכללת ירושלים, שיעור האוכלוסייה הערבית החיה ביישובים ערביים עולה ל-87.6%.

2 למבט כללי על הפריסה הגיאוגרפית של האוכלוסייה היהודית והערבית בישראל לפי יישוב ראו מפה 1 בנספח א. נתונים עדכניים על הפריסה היישובית של האוכלוסייה הערבית בישראל מוצגים בשנתון החברה הערבית לשנת 2023 (ח'לאילה ואחרים 2024). עם זאת, יש להביא בחשבון שני הבדלים עיקריים בין השנתון לבין דוח זה: (1) הנתונים בשנתון קודמים מעט לנתונים המובאים בדוח זה; (2) השנתון כולל את נוף הגליל ברשימת הערים המעורבות, ואילו בדוח זה היא נחשבת "עיר יהודית" ולא עיר מעורבת. ארחיב על כך בהמשך.

3 כאמור בהערה הקודמת, בדוח זה נוף הגליל אינה כלולה ברשימת הערים המעורבות הרשמיות.

מקובלת בשיח הציבורי הקיים (יפתחאל 2021). בשל הפער הכלכלי והפוליטי ביחסי הכוחות בין הקבוצות, אחד התוצרים המובהקים של ההפרדה במגורים הוא אי־שוויון בולט במעמד החברתי-כלכלי, בתשתיות הפיזיות, הקהילתיות והכלכליות, באיכות השירותים ובמצב הביטחון האישי בין יישובים ערביים ליישובים יהודיים. התוצאה היא מובלעות של מצוקה חברתית וכשיעה הפוגעת במוביליות החברתית והכלכלית של התושבים הערבים בישראל (שניידר 2021).

חוקרים רבים בחנו את ההגירה הפנימית של אזרחים ערבים-פלסטינים לערים יהודיות,⁴ ליישובים כפריים יהודיים (Jabareen 2002; Abreek-Zubeidat and Ben-Arie 2014) ולשכונות יהודיות בתוך ערים מעורבות (שטרן ויעקובי 2020). אחדים מהם מזהים בהגירה זו דפוסים המאפיינים מיעוטים בעולם (Cohen et al. 2015), ואילו אחרים מדגישים את ההקשר הקולוניאלי-התיישבותי של מגמות אלו, המעוצבים על ידי משטר ההפרדה הישראלי (חליחל 2011). מספרות המחקר עולה כי גורמי הדחיפה המניעים את תהליכי ההגירה הפנימית של הערבים-הפלסטינים ליישובים יהודיים נעוצים בהסדרי התכנון והבנייה של מדינת ישראל, ובעיקר במחסור הכרוני בדיוור ביישובים הערביים – שהוא תוצר של הפליה תכנונית, הפקעת קרקעות ומגבלות על התרחבות ופיתוח (Khamaisi 2017). נוסף על אלה, הזדמנויות תעסוקה מוגבלות, תשתיות ציבוריות ירודות ורמת חיים נמוכה מעודדות הגירה החוצה (חידר ובר־חיים 2025). בעשור האחרון נוספה העלייה החדה בשיעורי הפשיעה בחברה הערבית (ח'לילה ואחרים 2024, תרשים ב/28) לרשימת הגורמים המרכזיים להגירה מיישובים ערביים ליישובים יהודיים (גלעדי 2026; זינגר 2026).

מנגד, יישובים יהודיים מציעים לעיתים קרובות שירותי דיוור בזמינות ונגישות גבוהות יותר, שירותים ציבוריים משופרים, סביבה בטוחה יותר וגישה למגוון רחב יותר של אפשרויות תעסוקה – תנאים המהווים גורמי משיכה לאוכלוסייה זו. באופן פרדוקסלי, רבים מן היישובים המהווים יעד להגירה, כמו כרמיאל או ערד, הוקמו במקור כדי "לייהד" את המרחב ולכן זכו להשקעות נרחבות ולסיוע ממשלתי נדיב בשנותיהם הראשונות; אולם עם הזמן, בשל מיקומם בפריפריה, תדמיתם הירודה וקשיים כרוניים בתפקודם הכלכלי סבלו רבים מהם מהגירה שלילית, והותירו אפשרויות מגורים מושכות ערבים-פלסטינים המתמודדים עם מחסור חריף בדיוור ביישובים הערביים (Rabinowitz and Monterescu 2008). תהליך זה מייצג פרדוקס של מדיניות מרחבית שנועדה להגביל את ההתרחבות הגיאוגרפית של קבוצת המיעוט אבל בפועל מאפשרת בלי דעת את התפשטותה למרחבים של קבוצת הרוב (תותר־ג'ובראן 2017; Blatman-Thomas 2017).

מאפיין נוסף של התושבים הערבים-הפלסטינים המהגרים ליישובים יהודיים הוא היותם מונעים במידה רבה על ידי כוחות השוק ושיקולים אינדיווידואליסטיים – גורמים המאפיינים בני מעמד ביניים בעלי משאבים וגישה עצמאית לשוקי הדיוור (חידר ובר־חיים 2025). גורמים אלו עולים בקנה אחד עם מגמות ניאוליברליות מקבילות שעיצבו מחדש את החברה הישראלית, לרבות המגזר הערבי-פלסטיני, מתוך הדגשת הבחירה האינדיווידואלית ושינוי דפוסי הצריכה (Cohen et al. 2015). דוגמה טובה לכך היא ההגירה הגוברת ליישובים יהודיים של נשים ערביות רווקות, גרושות או אימהות יחידניות, בעלות השכלה גבוהה ואפשרויות תעסוקה (עבאס 2024). הגירה זו אינה תוצאה של מהלך קבוצתי מתוכנן אלא פעולה של פרטים ומשפחות המנווטים בשוק הדיוור בחיפוש אחר מוביליות חברתית וכלכלית. תנועה זו מתרחשת במסגרת היגיון מרחבי של הישרדות, הפרטה ותפיסות אפוליטיות של אזרחות (שטרן ויעקובי 2020; שטרן 2024).

4 למשל שבח 2017; תותר־ג'ובראן 2017; Shafir 2018; Hackl 2018; Cohen et al. 2015; Blatman-Thomas 2017; Meler 2021.

כאמור לעיל, ההגירה ליישובים היהודיים מעוררת לעיתים קרובות תגובת נגד של הקהילה היהודית המקומית. במקרים רבים תושבים, מנהיגי קהילה ונבחרים ציבור בערים המעורבות החדשות רואים בהגירה הערבית איום דמוגרפי או תרבותי, ובתגובה משיקים קמפיינים לשמירה על הצביון היהודי של העיר – אם באמצעות מחאות נגד מכירה או השכרה של דירות לתושבים ערבים (אלקלעי 2019; צור 2021) ואם על ידי מאמצים למשוך קהילות יהודיות חדשות (שטרן 2024; Shafir 2018). צורת ההתנגדות הבולטת ביותר היא סירוב מתמשך להכיר במהגרים הערבים כתושבי העיר ולהסדיר את מעמדם כקהילה הזכאית לשירותים מותאמים, למשל באמצעות שלילת שירותים עירוניים ייעודיים (כגון בתי ספר, מבני דת ואירועי תרבות בערבית). נוסף על כך בולטת הנוכחות של שיח פוליטי-מקומי מוצהר של הדרה, בייחוד בתקופות של בחירות לרשויות המקומיות (ראב"ד 2010; סרוגים 2015).

ההתנגדות לנוכחות ערבית-פלסטינית ביישובים יהודיים התגברה באופן ניכר בעקבות שני אירועים דרמטיים – אירועי מאי 2021 ו-7 באוקטובר 2023. במאי 2021 התחולל רצף של מהומות ותקיפות אלימות בין ערבים ליהודים בערים המעורבות. מוקדי האלימות היו בירושלים, יפו, לוד, רמלה, עכו וחיפה, ונוספו עליהם עימותים אלימים לאורך כבישי הצפון והנגב. בתגובה על אירועים אלו נפרסו כוחות משטרה ומג"ב במוקדי האלימות וביצעו מעצרים נרחבים בכל הארץ, ואף הוטל עוצר לילי בעיר לוד. בכמה מוקדים התארגנו קבוצות של צעירים יהודים בעידוד פוליטיקאים מן הימין לפעולות הגנה ונקם. קבוצות של ימין קיצוני הגיעו ללוד ולמוקדי אלימות נוספים כדי להגן על התושבים היהודים ופגעו בעוברי אורח ערבים.⁵ התרחשויות אלו היו קו שבר היסטורי ביחסים בין יהודים לערבים בערים המעורבות. ואולם, מנייתוח מעמיק של דפוסי האלימות והוונדליזם במהלך אירועי מאי 2021 עולה שעיקר האלימות התרחשה ביישובים ובשכונות ממעמד חברתי-כלכלי נמוך, ואילו בערים המעורבות האמידות יותר, כמו נוף הגליל וכרמיאל – רמת האלימות הייתה נמוכה באופן ניכר (שטרן 2024). עובדה זו מעידה על דפוס מגוון של יחסים בין-קבוצתיים ביישובים השונים.

הידרדרות נוספת במרקם היחסים בין יהודים לערבים חלה בעקבות האירועים הנוראים של 7 באוקטובר והמלחמה בעזה. מטבע הדברים, הטראומה מהטבח ביישובי עוטף עזה, וההקצנה הפוליטית שחלה במהלך המלחמה בקרב הציבורי הישראלי כלפי העם הפלסטיני בעזה ובשטחי יהודה ושומרון, נתנו את אותותיהם גם ביחס לערבים אזרחי ישראל. בתקופה זו נסקו רמות הפחד והשנאה בין יהודים לערבים לגבהים חסרי תקדים. משטרת ישראל ומערכת המשפט הקשיחו את עמדתן כלפי האוכלוסייה הערבית בישראל והגבילו את חופש הביטוי והמחאה שלה, מתוך דיכוי אגרסיבי של הפגנות נגד המלחמה ומעצרים פומביים של אזרחים ערבים מן השורה בעקבות התבטאויות פוליטיות ברשתות החברתיות (עבדאלחי 2025). אך בעוד שבקרב האוכלוסייה הערבית התמתנו עם הזמן הרגשות השליליים, באוכלוסייה היהודית כמעט לא חל שינוי (נאסר ואחרים 2024). מתחים אלו באו לידי ביטוי בגל נוסף של התנגדות למכירת דירות לתושבים ערבים ביישובים יהודיים ובהפגנות נגד תושבים ערבים המתגוררים בהם.⁶

כפי שציינתי לעיל, במחקר זה בחרתי להשתמש במונח דה-סגרגציה לתיאור תופעת ההגירה הערבית ליישובים יהודיים כדי להדגיש את העובדה שתהליך זה אינו נובע ממדיניות של שילוב וצמצום פערים בין האוכלוסיות אלא הוא תוצר לוואי של תהליכים אחרים, ובראשם התפתחות מעמד הביניים הערבי-פלסטיני בישראל ובמקביל הידרדרות תנאי החיים ביישובים הערביים. המונח דה-סגרגציה התגבש סביב ביטול ההפרדה הגזעית הממוסדת בארצות הברית, ובייחוד בעקבות פסק הדין המפורסם "בראון נגד מועצת

5 לסקירה ומיפוי של אירועי האלימות במאי 2021 ראו בריינר 2021.

6 ראו לדוגמה זועבי 2023; פוזיילוב 2023; לגזיאל 2024.

החינוך" משנת 1954, שביטל את ההפרדה הגזעית במערכת החינוך האמריקנית וסלל את הדרך לשילוב תלמידים אפרו-אמריקנים בבתי ספר המשרתים אוכלוסייה לבנה (Cook 1985; Miller and Brewer 2013). בעשורים האחרונים משמש המונח גם במדיניות דוֹר ציבורי שמטרתה לשלב בין אוכלוסיות מיעוט לאוכלוסיות רוב במערב אירופה ובצפון אמריקה.⁷ חשוב להדגיש שבמחקר זה אני משתמש במונח דה־סגרגציה ולא במונח אינטגרציה, משום שבניגוד לאינטגרציה, הכוללת גם ממדים של שילוב חברתי ופוליטי, הדה־סגרגציה היא בראש ובראשונה תהליך מרחבי והיא יכולה להתקיים גם ללא שילוב חברתי ופוליטי (Horn 2019). בעזרת מונח זה אני מבקש לאפיין את תהליכי ההגירה והשילוב הכלכלי של המיעוט הערבי-פלסטיני המתקיימים במקביל לתהליכים המונעים שוויון פוליטי (דוגמת חקיקת חוק הלאום וחוק קמיניץ) ולהקצנה בעמדות ובתפיסות של הרוב היהודי כלפיו (נאסר ואחרים 2024).

ב. מגמות בהגירה הפנימית של ערבים-פלסטינים בישראל, 2003-2023

בחלק זה אציג את המגמות והשינויים במספרם ובשיעורם של התושבים הערבים בערים המעורבות הרשמיות ובערים ובמועצות מקומיות יהודיות שאינן ערים מעורבות. בדיון על דפוסי השילוב וההפרדה אציג את רמות ההפרדה בין יהודים לערבים בערים המעורבות הרשמיות בישראל ובכמה ערים מעורבות בהתהוות באמצעות מדד אי-הדמיון (ראו להלן לוח 3).

1.2 הערים המעורבות הרשמיות

בישראל יש שמונה ערים המוגדרות על פי הלמ"ס יישובים מעורבים: ירושלים, תל אביב-יפו, חיפה, עכו, רמלה, לוד, מעלות-תרשיחא ונוף הגליל, ויישוב כפרי אחד, נווה שלום.⁸ לפי הגדרת הלמ"ס, יישוב מעורב הוא "יישוב שבו רוב מכריע של תושבים יהודים ומיעוט ניכר של תושבים ערבים".⁹ בשבע מתוך שמונה הערים המעורבות שיעור האוכלוסייה הערבית עולה על 10%. תל אביב-יפו יוצאת דופן מבחינה זו משום שאוכלוסייתה הערבית קטנה יותר (5.6% בלבד ב-2023), אך היא נכללת ברשימה מטעמים היסטוריים. נוף הגליל גם היא חריגה ברשימה זו, כיוון שהפכה לעיר מעורבת באופן לא מתוכנן, ואין בה מערכת שירותים נפרדת לכל אוכלוסייה כמו בשאר הערים המעורבות (למשל בתחום החינוך, הקהילה והדת). לפיכך, איני כולל במחקר זה את נוף הגליל ברשימת הערים המעורבות הרשמיות אלא ברשימת היישובים המעורבים בהתהוות, שעליהם ארחיב בחלק ב.2 להלן. אזכורה של נוף הגליל בחלק הזה משמש אותי לצורכי השוואה. בין הערים המעורבות יש שונות היסטורית, תפקודית, חוקית ופיזית (רכס 2007), אך גם יש להן מאפיינים דומים. לדוגמה, ירושלים, יפו וחיפה היו מעורבות עוד לפני 1948. לעומתן רמלה ולוד, שהיו ערים ערביות, יושבו לאחר 1948 באוכלוסייה יהודית וערבית שלא חיה בה לפני כן. מעלות-תרשיחא הוקמה בשנת 1964 כמועצה מקומית משותפת ליישוב היהודי מעלות וליישוב הערבי תרשיחא הסמוכים זה לזה. בשנת 2023 חיו בערים המעורבות הרשמיות בישראל כ-528 אלף תושבים ערבים, 25.5% מהאוכלוסייה הערבית בישראל.¹⁰ האוכלוסייה הערבית בערים המעורבות גדלה בעקביות, ושיעורה גדל הן ביחס לכלל האוכלוסייה הערבית בישראל והן – ובעיקר – ביחס לאוכלוסייה היהודית בערים המעורבות. בין השנים 2003 ו-2023 גדל חלקם של התושבים הערבים באוכלוסיית הערים המעורבות בישראל ב-5.4 נקודות אחוז בממוצע לשנה (להלן לוח 1). בסך הכול גדלה האוכלוסייה הערבית בערים המעורבות בשנים אלו מכ-311 אלף תושבים ב-2003 לכ-529 אלף ב-2023, שיעור גידול של 69.9% (להלן לוח 2). גידול זה גבוה ב-12 נקודות האחוז מהגידול באוכלוסיית היישובים הערביים בישראל בתקופה זו, שעמד על 57.9% (להלן לוח 5).

8 יש שני יישובים כפריים מעורבים נוספים, יערה וגאולי תימן, אך הם אינם מוגדרים כך באופן רשמי על ידי הלמ"ס.

9 ראו באתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, [יישוב מעורב](#).

10 רשימה זו, כאמור, כוללת את הערים ירושלים, תל אביב-יפו, חיפה, רמלה, לוד, עכו ומעלות-תרשיחא.

לוח 1

האוכלוסייה הערבית בערים המעורבות הרשמיות, 2003-2023

סך הגידול	2023		2003		עיר
	שיעור התושבים הערבים	מספר התושבים הערבים	שיעור התושבים הערבים	מספר התושבים הערבים	
163,571	39.9%	392,327	33.0%	228,756	ירושלים
14,559	13.5%	39,074	9.1%	24,515	חיפה
11,466	5.6%	26,365	4.1%	14,899	תל אביב-יפו
11,797	29.4%	25,960	21.2%	14,161	לוד
8,591	26.0%	21,463	20.4%	12,872	רמלה
6,315	33.8%	17,806	25.2%	11,491	עכו
1,101	23.8%	5,468	20.8%	4,367	מעלות-תרשיחא
217,402		528,463		311,061	סך הכול*

מקור: עיבוד לנתוני הלמ"ס.

* הסך הכולל לשנת 2023 מחושב מתוך כלל האוכלוסייה בעיר ללא תושבים זרים.

רוב העלייה בשיעור האוכלוסייה הערבית בערים המעורבות מקורה בריבוי טבעי ובהגירה מיישובים ערביים. שינויים אלו נובעים בחלקם מדפוסי הגירה מנוגדים של שתי האוכלוסיות במרבית הערים המעורבות: מאזן הגירה חיובי בקרב האוכלוסייה הערבית לעומת מאזן הגירה שלילי בקרב האוכלוסייה היהודית. בירושלים ובלוד המגמות מעורבות (בנטל ושאמי 2023). כפי שעולה ממחקרים קודמים, רבים מהערבים המבקשים לעזוב את היישובים הערביים מהגרים אל הערים המעורבות, שבהן כבר יש ריכוזי אוכלוסייה ערבית משמעותיים ושירותים עירוניים מותאמים (תותר'ג'ובראן 2017).¹¹

לוח 2

שיעור גידול האוכלוסייה היהודית בערים המעורבות הרשמיות, 2003-2023

עיר	ערבים	יהודים
ירושלים	71.5%	27.1%
חיפה	59.4%	2.4%
לוד	83.3%	18.5%
תל אביב-יפו	77.0%	26.7%
רמלה	66.7%	21.9%
עכו	55.0%	2.3%
מעלות-תרשיחא	25.2%	5.0%
סך הכול	69.9%	20.4%

מקור: עיבוד לנתוני הלמ"ס.

2.2 דפוסי שילוב והפרדה במגורים בערים המעורבות הרשמיות

כדי לעמוד על דפוסי השילוב וההפרדה המרחבית בין ערבים ליהודים בערים שאוכלוסייתן מעורבת השתמשתי במדד אי-הדמיון.¹² לוח 3 להלן מציג את השינויים בערכי מדד אי-הדמיון בערים המעורבות הרשמיות בין השנים 2014 ו-2023. אפשר לראות ירידה קלה ברמת ההפרדה בכלל הערים לאורך השנים, אולם רק ארבע מתוך שמונה הערים – תל אביב-יפו, ירושלים, חיפה ולוד – הראו מגמה ירידה עקבית עם שינוי מזערי או קטן מאוד כמעט בכל שנה. שאר הערים הציגו דפוסי מורכבים המעידים על דינמיקה מעורבת שאינה מאפשרת להעריך את ההתפתחות בשנים הבאות.

לוח 3

רמת ההפרדה המרחבית בערים המעורבות הרשמיות לפי מדד אי-הדמיון, 2014–2023

עיר	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	השינוי בערכי המדד
נוף הגליל	0.29	0.28	0.27	0.25	0.25	0.25	0.24	0.24	0.25	0.25	-0.04
עכו	0.69	0.70	0.70	0.70	0.70	0.70	0.69	0.69	0.66	0.65	-0.04
חיפה	0.76	0.76	0.75	0.74	0.73	0.73	0.72	0.71	0.69	0.67	-0.09
רמלה	0.72	0.71	0.72	0.71	0.72	0.71	0.71	0.71	0.70	0.69	-0.03
לוד	0.74	0.73	0.73	0.73	0.73	0.72	0.72	0.72	0.72	0.71	-0.03
מעלות-תרשיחא	0.79	0.79	0.80	0.79	0.79	0.78	0.77	0.76	0.75	0.71	-0.08
תל אביב-יפו	0.82	0.82	0.82	0.82	0.82	0.81	0.81	0.81	0.80	0.79	-0.03
ירושלים	0.97	0.97	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	0.96	-0.01

מקור: עיבוד לנתוני הלמ"ס.

חשוב להדגיש שמדד אי-הדמיון מודד רק את ההפרדה המרחבית הפיזית במגורים ואינו מעיד על איכות היחסים בין האוכלוסיות או על מידת השילוב החברתי. נתוני נוף הגליל מדגימים זאת היטב: הערך הנמוך שלה במדד (0.25 בשנת 2023) נובע מהיותה עיר שנעשתה מעורבת באופן לא מתוכנן כתוצאה מהגירה ערבית אינדוידואלית מנצרת ומיישובים אחרים באזור. התושבים הערבים התמקמו בעיר בהתאם לזמינות הדירות בשוק הדיור הפרטי, והם חולקים עם הציבור היהודי בניינים משותפים ושכונות, ללא תכנון עירוני מכוון או מדיניות שילוב. כפי שצוין בתחילת הדוח, עיריית נוף הגליל אינה מספקת לתושביה הערבים שירותים מותאמים, והדבר מעיד על פער בין השילוב המרחבי לשילוב החברתי-פוליטי. למרבה האירוניה, היעדר שירותים ייעודיים לאוכלוסייה זו מביא חלקים ממנה לצרוך את השירותים הקיימים בעיר, דוגמת בתי הספר הממלכתיים העבריים (תותרי-ג'ובראן 2017), ובכך השילוב מתפשט למרחבי פעילות נוספים.

12 מדד אי-הדמיון (Index of Dissimilarity) מודד את רמת ההפרדה המרחבית בין שתי קבוצות אוכלוסייה בתוך יישוב נתון על בסיס חלוקתו ליחידות משנה (אזורים סטטיסטיים או מגזרי מפקד). ערכי המדד נעים בין 0 (פיזור אחיד מושלם) ל-1 (הפרדה מוחלטת), והם מבטאים את שיעור האוכלוסייה שיהיה עליה להעתיק את מגוריה כדי שכל אזור משנה ישקף את הרכב הקבוצות בעיר כולה. ערכים שמעל 0.61 מייצגים רמת הפרדה גבוהה, ערכים של 0.31-0.60 מייצגים רמה בינונית וערכים שמתחת ל-0.31 מייצגים רמה נמוכה. ראו Sakoda 1981.

לוח 4 מציג את רמות ההפרדה בערים המעורבות הרשמיות ובכמה ערים מעורבות בהתהוות. כפי שרואים בבירור, הערים המעורבות הרשמיות מאופיינות כולן ברמות הפרדה גבוהות עד גבוהות מאוד בין האוכלוסיות: בעכו, חיפה, רמלה, לוד, מעלות-תרשיחא ותל אביב-יפו רמת ההפרדה גבוהה (0.61-0.80), ובירושלים רמת ההפרדה גבוהה מאוד (0.81-1.00).¹³ לעומת זאת, הערים המעורבות בהתהוות, כמו בת ים וכרמיאל, מאופיינות ברמת הפרדה בינונית (0.31-0.60) עד נמוכה (0.00-0.30).

לוח 4

רמת ההפרדה המרחבית בין יהודים לערבים בערים מעורבות רשמיות ובערים מעורבות בהתהוות לפי מדד אי-הדמיון, 2023*

רמת ההפרדה	עיר	
0.21	כרמיאל	הפרדה נמוכה (0.00-0.30)
0.29	נוף הגליל	
0.25	ערד	
0.38	חדרה	הפרדה בינונית (0.31-0.60)
0.40	בת ים	
0.43	דימונה	
0.43	באר שבע	
0.56	נתניה	
0.65	עכו	הפרדה גבוהה (0.61-0.80)
0.66	חיפה	
0.69	רמלה	
0.71	מעלות-תרשיחא	
0.72	לוד	
0.80	תל אביב-יפו	
0.96	ירושלים	הפרדה גבוהה מאוד (0.81-1.00)

מקור: עיבוד לנתוני הלמ"ס.

* הנתונים שהסתמכתי עליהם לצורך חישוב רמת ההפרדה בערים המעורבות בהתהוות (כולל נוף הגליל) נכונים לשנת 2024.

13 למפות המציגות את רמת ההפרדה המרחבית בין האוכלוסיות בערים המעורבות הרשמיות בישראל בשנת 2023 לפי מדד אי-הדמיון, וכן את שיעור השינוי בהפרדה בשנים 2014-2023, ראו להלן בנספח א.

3. ב. יישובים מעורבים בהתהוות: גידול דמוגרפי ומוקדים חדשים

לצד בחינת ההתפתחות הדמוגרפית בערים המעורבות בדקתי במחקר זה את הרכב האוכלוסייה ב־112 ערים, מועצות מקומיות ויישובים יהודיים בשנים 2003-2023. מצאתי שבתקופה זו נוצרו ריכוזים חדשים של אוכלוסייה ערבית בעשרות יישובים עם רוב יהודי. את היישובים האלה אפשר להגדיר **יישובים מעורבים לא רשמיים** או **יישובים מעורבים בהתהוות**. ב־75 מן היישובים הללו (67%) נרשמה עלייה בשיעור האוכלוסייה הערבית, וזאת כאשר ב־26 מהם לא היו כלל תושבים ערבים בשנת 2003. ב־20 יישובים (18%) הייתה ירידה בשיעור התושבים הערבים, ובשאר 17 היישובים לא חל שינוי. כפי שרואים בבירור בלוח 5, ביישובים היהודיים שאינם ערים מעורבות גדלה האוכלוסייה הערבית בשנים 2003-2023 בקצב המהיר ביותר – 293%. הלכה למעשה מדובר בהיווצרותם של עשרות ריכוזים חדשים של אוכלוסייה ערבית, אשר בערים בינוניות וגדולות עשויים להגיע לאלפי תושבים.

לוח 5

גידול האוכלוסייה הערבית בערים המעורבות הרשמיות, ביישובים ערביים וביישובים יהודיים שאינם ערים מעורבות, 2003-2023

שיעור הגידול	2023		2003		
	שיעור מכלל האוכלוסייה הערבית בישראל	מספר התושבים הערבים	שיעור מכלל האוכלוסייה הערבית בישראל	מספר התושבים הערבים	
69.9%	25.5%	528,000	24.6%	311,000	ערים מעורבות רשמיות
58.5%	71.5%	1,480,000	74.2%	938,000	יישובים ערביים
293%	3.0%	62,000	1.2%	16,000	יישובים יהודיים שאינם ערים מעורבות
64.5%	100%	2,070,000	100%	1,265,000	סך הכול*

מקור: עיבוד לנתוני הלמ"ס.

* הסך הכולל נלקח מקובץ האוכלוסייה ביישובים לסוף 2023; לשם הנוחות, המספרים בלוח מוצגים בערכים מעוגלים.

לוח 6 להלן מציג את הגידול באוכלוסייה הערבית ב־15 ערים יהודיות נבחרות מתוך 112 היישובים שנבדקו במחקר.¹⁴ עם היישובים היהודיים שבהם בולט חלקם של התושבים הערבים נמנים נוף הגליל (38.1%), להבים (8.2%), ערד (7.2%), מצפה רמון (6.1%) ואילת (5.9%).

היישובים היהודיים המשמשים יעד להגירה מוגברת מגוונים גם מבחינת אופי היישוב (עירוני, כפרי, קהילתי), גם מבחינה גיאוגרפית וגם מבחינה חברתית-כלכלית. יש בהם יישובים עירוניים כמו נוף הגליל ובאר שבע, לצד יישובים קהילתיים כמו עומר וכפר ורדים. מבחינה גיאוגרפית, 49.9% מהערבים שחיים ביישובים יהודיים גרים במחוזות חיפה והצפון, 34.3% בדרום, 13.7% במחוזות תל אביב והמרכז, ו־2.1% באזור ירושלים ומעבר לקו הירוק. דפוס זה דומה לפיזור האוכלוסייה הערבית בישראל, פרט לכך ששיעור התושבים הערבים ביישובים היהודיים בדרום גבוה במידה ניכרת משיעורם בקרב האוכלוסייה הערבית הכללית.

שתי ערים בולטות בגודלה הנומינלי של אוכלוסייתן הערבית – נוף הגליל (17,036 תושבים ערבים) ובאר שבע (9,539 תושבים ערבים). יחד היוו תושביהן הערבים כ־43% מכלל הערבים שחיו בשנת 2023 ביישובים יהודיים שאינם ערים מעורבות. הערים שבהן צמחה האוכלוסייה הערבית בקצב המהיר ביותר בין 2003 ל־2023 הן אריאל (2,512%), ערד (1,350%), רמת גן (957%) ואילת (931%). במרחב הכפרי היישובים הם עומר (1,965%), מיתר (1,400%), להבים (1,353%), שלומי (833%) וכפר ורדים (703%).¹⁵

מבחינת מעמד חברתי-כלכלי, הפלח העיקרי של המהגרים הערבים מהגר ליישובים ממעמד בינוני. לפי המדד החברתי-כלכלי לשנת 2021, מכלל היישובים היהודיים שיש בהם אוכלוסייה ערבית, 84.5% מהערבים חיים ביישובים מאשכולות 5-6, 9.5% ביישובים מאשכולות 7 ומעלה, ו־6% ביישובים מאשכולות 4 ומטה. נראה אפוא שעיקר ההגירה של ערבים ליישובים יהודיים מתרחשת בפריפריה הישראלית, בצפון ובדרום, סמוך ליישובים ערביים קיימים. יוצאת דופן מבחינה זו היא אילת, עיר שאין בקרבתה יישובים ערביים וכל המהגרים אליה מגיעים מחבלי ארץ מרוחקים. מרבית המהגרים הערבים מתיישבים ביישובים ממעמד בינוני או בינוני-גבוה, שבהם היצע הדיור זול אך איכות החיים גבוהה יותר לעומת היישובים הערביים, אשר רובם משתייכים לאשכולות 1-3 (ח'לאילה ואחרים 2024, תרשים ב/4).

14 בנספח ב לדוח מובא לוח מפורט יותר, הכולל 84 מתוך 112 היישובים שנבדקו במחקר (28 יישובים לא נכללו בלוח משום שאוכלוסייתם הערבית הייתה נמוכה מ־50 איש).

15 יישובים אלו אינם מופיעים בלוח 6 משום שהוא מציג רק את 15 הערים היהודיות המובילות במספר תושביהן הערבים. ללוח השלם ראו בנספח ב.

לוח 6

גידול האוכלוסייה הערבית ב־15 ערים יהודיות גדולות נבחרות, 2003–2023

שיעור הגידול	2023		2003		אשכול חברתי-כלכלי	מחוז	עיר*
	שיעור התושבים הערבים	מספר התושבים הערבים	שיעור התושבים הערבים	מספר התושבים הערבים			
282%	38.1%	17,036	10.1%	4,464	5	צפון	נוף הגליל
272%	4.3%	9,539	1.4%	2,562	5	דרום	באר שבע
931%	5.9%	3,133	0.7%	304	5	דרום	אילת
420%	5.1%	2,437	1.1%	469	6	צפון	כרמיאל
1,350%	7.2%	2,088	0.6%	144	6	דרום	ערד
52%	2.6%	1,768	2.4%	1,162	3	צפון	נהריה
417%	1.0%	1,360	0.2%	263	6	תל אביב	בת ים
957%	0.8%	1,332	0.1%	126	5	תל אביב	רמת גן
98%	1.1%	1,188	0.8%	599	8	חיפה	חדרה
491%	2.6%	998	0.5%	169	6	דרום	דימונה
72%	4.0%	948	2.5%	550	4	צפון	קריית שמונה
357%	1.4%	886	0.5%	194	5	צפון	עפולה
429%	0.4%	884	0.1%	167	5	מרכז	נתניה
2,512%	4.0%	862	0.2%	33	6	יו"ש	אריאל
106%	1.6%	827	1.0%	401	6	צפון	טבריה

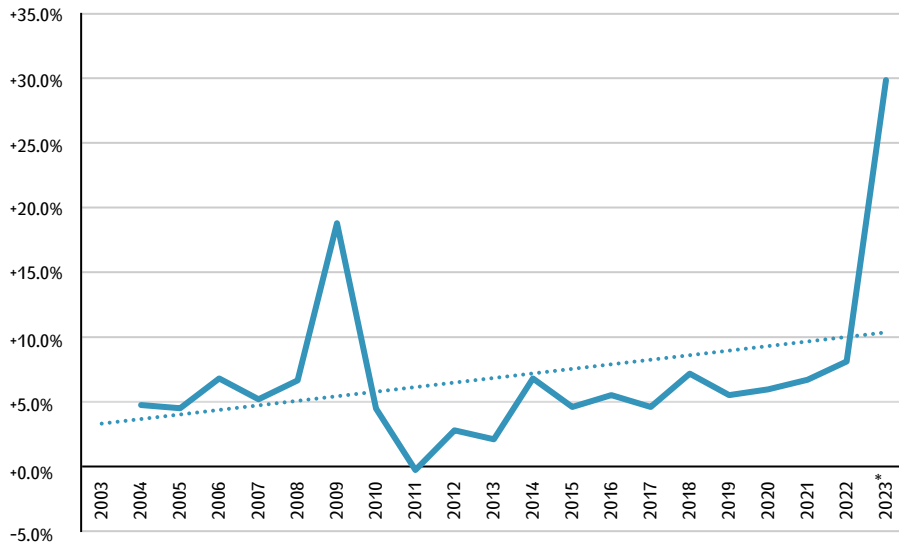
מקור: עיבוד לנתוני הלמ"ס.

* הערים מסודרות בסדר יורד לפי גודל אוכלוסייתן הערבית בשנת 2023. האשכול החברתי-כלכלי של הערים בלוח נכון לשנת 2019 (ראו הלמ"ס 2022).

לבסוף, תרשים 1 להלן מציג את קצב הגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית ביישובים המעורבים החדשים בתקופה שנבדקה במחקר. בין 2003 ל־2008 היה קצב הגידול השנתי הממוצע 5.6%. בשנת 2009 התרחשה קפיצה חדה (18.8%), הקשורה לעדכון נתוני מפקד האוכלוסין של 2008. בשנים שלאחר מכן (2010–2013) ירד הקצב לממוצע שנתי של 2.3%. בשנים 2014–2022 שב ועלה הקצב ל־6.1%. בשנת 2023 נרשמה שוב קפיצה דרמטית (29.9%) עקב עדכון נתוני מפקד אוכלוסין 2022. בשקלול הקפיצות שמקורן בעדכון הנתונים, קו המגמה מצביע על עלייה עקבית בשיעור הגידול השנתי. נתונים אלו מעידים שההגירה של ערבים ליישובים יהודיים היא תופעה מתמשכת, שאף התגברה במידה רבה בעשור האחרון.

תרשים 1

קצב הגידול השנתי של האוכלוסייה הערבית ביישובים המעורבים החדשים, 2003-2023

מקור: עיבוד לנתוני הלמ"ס.

* הנתון עבור שנת 2023 מבוסס על אוכלוסייה של 59,370 ערבים המתגוררים ביישובים יהודיים מתוך סך כולל של 62,058 ערבים – 95.7%.

ג. דיון וסיכום

הנתונים שהצגתי בדוח מצביעים על גידול עקבי בשיעור האוכלוסייה הערבית שחיה מחוץ ליישובים הערביים ולערים המעורבות הרשמיות – מכ־16 אלף בשנת 2003 לכ־62 אלף בשנת 2023. לכאורה זהו מספר זעום, המהווה רק כ־3% מכלל האוכלוסייה הערבית בישראל (כ־2 מיליון איש ב־2023), אולם **קצב הגידול** שלה מהיר פי כמה וכמה גם בהשוואה לאוכלוסייה הערבית ביישובים הערביים, גם בהשוואה לאוכלוסייה הערבית בערים המעורבות הרשמיות וגם בהשוואה לאוכלוסייה היהודית. אני רואה במגמה זו את ראשיתו של תהליך דה־סגרגציה בלתי פורמלית – שינוי הדרגתי ומתמשך המתרחש "מלמטה" ומונע בידי החלטות אינדיווידואליות ומשפחתיות.

ואולם הנתונים חושפים גם את המגבלות של תהליך זה. לנוכח המצב החמור ביישובים הערביים מבחינת היצע הדיור, הביטחון האישי ואפשרויות התעסוקה היה אפשר לצפות להגירה בהיקפים גדולים הרבה יותר – בייחוד לאור המוביליות החברתית והכלכלית בחלקים של החברה הערבית בשני העשורים האחרונים. ואולם בפועל, על אף קצב השינוי המהיר, חלקם של התושבים הערבים ביישובים המעורבים בהתהוות נותר שולי. היקפה המוגבל יחסית של ההגירה הערבית ליישובים יהודיים מעיד על החסמים האדירים העומדים בפניהם, ובראשם התנגדות האוכלוסייה המקומית המבקשת לשמר את צביונו הלאומי של היישוב.

להלן ארחיב מעט על שלושה מאפיינים מרכזיים של תהליך ההגירה הערבית ליישובים היהודיים: כלכלת השוק הניאו־ליברלית, דפוסי השילוב במגורים והמתח בין אי־הכרה לדרישה להכרה. כפי שתיארתי במבוא, השתלבותם של חלקים בחברה הערבית בישראל בכלכלה הניאו־ליברלית האיצה את תהליכי ההגירה הפנימית בקרבם. בנקודה זו חשוב להזכיר כי לניאו־ליברליזם בגרסתו הישראלית היו השפעות שליליות על האוכלוסייה הערבית־פלסטינית, כמו עלייה במדד העוני וקיטוב חברתי־כלכלי. עם זאת, בהקשר של התהליכים שדונו בדוח זה, המעבר לכלכלה ניאו־ליברלית גם פתח אופקים חדשים עבור חלק מהערבים־הפלסטינים בישראל. הוא תרם לעלייתו של מעמד ביניים ערבי־פלסטיני עם יכולת כלכלית שמאפשרת לו לנווט בשוק הדיור הפרטי. במקביל, ההזדמנויות שיצרו התהליכים הניאו־ליברליים (דירות זמינות ומשתלמות יחסית בערים יהודיות בפריפריה), ומנגד המגבלות המובנות ביישובים הערביים (תת־פיתוח, היעדר תכנון ותשתיות ירודות), חברו יחדיו להאצת תהליכי ההגירה של ערבים ליישובים יהודיים. במקרים אחדים הגירה זו טומנת בחובה פוטנציאל להתפתחות חיובית של יישוב היעד. המקרה של נוף הגליל מדגים זאת היטב. מחקרם של בנטל ושאמי (2023) הראה כי בעיר זו יש דמיון רב יותר בין יהודים לערבים בכל הנוגע למעמד החברתי־כלכלי, ודפוסי ההגירה הפנימית בתוך העיר מצביעים על שיפור אפשרי בדירוג החברתי־כלכלי בעתיד. כלומר, ההגירה של אוכלוסייה ערבית בעלת אמצעים ליישובים יהודיים יכולה לחולל בהם שינוי ניכר לטובה.

אופיים הניאו־ליברלי של תהליכי הדה־סגרגציה מייצר דפוס התיישבות חדש של מהגרים ערבים בערים וביישובים הקולטים. משפחות גרעיניות משתכנות בעיר בהתאם להיצע בשוק הדיור המקומי, ובכך נוצר דפוס מרחבי דיפוזי ללא הפרדה נוקשה המאפיינת את הערים המעורבות הרשמיות (תותר־ג'ובראן 2017; קציר ואילת 2023). דפוס התיישבות זה, שאין בו ריכוזי אוכלוסייה מובחנים, מדגים כיצד דה־סגרגציה בלתי פורמלית יוצרת שילוב מרחבי שונה מהדפוסים המסורתיים. הדינמיקה הזאת בולטת במיוחד בנוף הגליל, שבה שיעור האוכלוסייה הערבית בעיר גדל בתוך שני עשורים כמעט פי ארבעה – מ־10% ב־2003 ל־38% ב־2023 – מתוך שמירה על רמת הפרדה נמוכה יחסית לערים המעורבות הרשמיות.

לבסוף, אחד המאפיינים הבולטים של הערים המעורבות הבלתי רשמיות הוא אי־הכרה בתושבים הערבים־פלסטינים ובצורכיהם. לא־הכרה זו יש שני צדדים: עבור הרשות הקולטת היא משמשת אסטרטגיית

ניהול, הכוללת בעיקר אי-הספקה של שירותים עירוניים ייעודיים לאוכלוסייה זו. הדבר ממחיש את הפרדוקס המרכזי של הדה-סגרגציה: דווקא היעדר ההכרה הפורמלית מאפשר לתהליך להימשך ומפחית את ההתנגדות המיידית מצד מוסדות הממשל המקומיים – אך כאמור גם שולל מהם זכויות בסיסיות. דוגמה מובהקת לכך היא נוף הגליל. שיעור האוכלוסייה הערבית בעיר וקצב הגידול שלה הם מן הגבוהים בכל הערים המעורבות והיישובים המעורבים בהתהוות גם יחד. רמת ההפרדה במגורים בעיר נמוכה יותר, ומעמדם החברתי-כלכלי של התושבים הערבים דומה לזה של שכניהם היהודים ולעיתים אף גבוה יותר. עם זאת, יש להם פחות ייצוג במוסדות העירייה לעומת ערים מעורבות אחרות, והם אינם זוכים לשירותים עירוניים מותאמים כמו חינוך (למעט גני ילדים) ותרבות (מבקר המדינה 2022; רון וחדאד חאג' יחיא 2018). נוף הגליל אינה מקרה ייחודי בהקשר זה. גם בערים מעורבות חדשות אחרות, דוגמת כרמיאל (שפיגל 2020) ובאר שבע (עדאלה 2015), הרשויות מתעלמות מנוכחותם של אלפי תושבים ערבים ומונעות מהם שירותים עירוניים מותאמים, בייחוד בתחומי החינוך, הדת והתרבות. נראה שהאי-הכרה היא אסטרטגיית הניהול המועדפת על רשויות הקולטות מהגרים ערבים. סירובן של העיריות להכיר בתושבים הערבים או לספק להם שירותים עירוניים ייעודיים משקף ניסיון להתמודד עם תהליך ההגירה מתוך שמירה על הסטטוס-קוו הפורמלי. מהלך זה מאפשר לרשויות להסכין עם המציאות הדמוגרפית החדשה מתוך הימנעות מההשלכות הפוליטיות של הכרה מלאה (מבקר המדינה 2022). לעיתים המדינה מאפשרת ואף מגבה את המשך האי-הכרה, ואולם פרקטיקה זו אינה יכולה להימשך לעד. ככל שהאוכלוסייה הערבית תגדל ותתבסס ביישובים יהודיים, כך תלך ותגבר דרישתה לשירותים ולהכרה. מצב זה עשוי להוביל להכרה פורמלית (ולהחלשת האופי הבלתי פורמלי של הדה-סגרגציה) או לתגובות נגד ולניסיונות בלימה.

ג.1 מבט אל העתיד

נראה כי התנאים המניעים את תהליכי ההגירה של תושבים ערבים ליישובים יהודיים, כמו היצע דיור מצומצם, אפשרויות תעסוקה מוגבלות ואיכות חיים נמוכה, אינם עומדים להשתנות באופן דרמטי בעתיד הנראה לעין. לכן אפשר לשער בהסתברות גבוהה שתהליך זה יימשך ואולי אף יתגבר עם השנים. להלן אצביע על כמה תוצאות והשפעות אפשריות של מגמה זו, על סמך הנתונים שנאספו וספרות המחקר בנושא.

צורה חדשה של חיים משותפים: המשך מגמת ההגירה ליישובים המעורבים בהתהוות, לצד המשך הפחתת ההפרדה בערים המעורבות הרשמיות, יביאו לכך שבעתיד פלח ניכר מהחברה הישראלית, הכולל יהודים וערבים, יחלוק את יישוב מגוריו עם בני ובנות קבוצת הלאום השנייה. בכך, הגירת ערבים-פלסטינים ליישובים יהודיים מערערת באופן סמוי על הסדר חברתי והמרחבי הקיים ומביאה להיווצרות סוג חדש של מרחבי מגורים משותפים ליהודים וערבים. אף שמרחבים חדשים אלו לא יכללו בהכרח הכרה בתושבים הערבים או מתן שירותים מותאמים בתחומי החינוך, התרבות והדת, מידת השילוב במגורים ובתחומי חיים נוספים והדמיון המעמדי בין התושבים יהיו גדולים יותר מבערים המעורבות הרשמיות.

חיזוק מרקם החיים המשותפים: נוכחותם של תושבים ערבים בערים יהודיות יוצרת גם מסד להתארגנויות אזרחיות מקומיות וארציות הפועלות לחיזוק מרקם החיים המשותפים ולסיוע במיצוי הזכויות העירוניות של התושבים הערבים ברשות המקומית (לדוגמה, מיזם הבוסתן בנוף הגליל, קהילת מען-יחד בגבעה הצרפתית בירושלים ועוד). בכמה מן היישובים המעורבים החדשים המפגש הוא בין תושבים יהודים למהגרים ערבים ממעמד חברתי-כלכלי בינוני-גבוה. שיתוף פעולה קהילתי על בסיס מעמדי יכול ליצור מרחב של שותפות ושכנות טובה (שטרן ויעקובי 2020). המשך ההגירה הערבית לערים היהודיות יכולה אפוא להביא גם לצמיחת התאגדויות משותפות של יהודים וערבים המכוונות לחיזוק החוסן הקהילתי, למאבק בגזענות, ליצירת שכנות טובה ולשיתופי פעולה סביב אינטרסים אזרחיים מקומיים.

שילוב נסיבתי ושלום יומיומי: המפגש הלא מתוכנן והאורגני בין שתי הקבוצות מציע נתיב נוסף – שילוב נסיבתי או שלום יומיומי. קבלה של הנסיבות או השלמה עימן מביאות להיווצרות יחסי שכנות על בסיס השאיפה של כל הצדדים לשמר את שגרת חייהם ולהימנע מעימותים, מתוך ניסיון למזער או להדחיק את המתח האתנו-לאומי (Mac Ginty 2014). במצב כזה, תושבי יישובים מעורבים מעדיפים להשלים עם נוכחותם של בני הקבוצה האחרת ולקיים עימם אינטראקציות חיוביות במטרה לשפר את איכות חייהם, או לפחות לא לפגום בה. "שלום יומיומי" אינו מתאר מצב אוטופי או אידיאלי; הוא מדחיק את המתחים המובנים בין הקבוצות, וכולל פעולות שעיקרן הימנעות מהבעת דעות שנויות במחלוקת, הדחיקת מחלוקות ומפגשים בין-אישיים שטחיים. יש הטוענים ששלום יומיומי אינו שלום של אמת משום שהמתחות מוסיפה להתקיים מתחת לפני השטח; ואולם פרקטיקה זו טומנת בחובה גם פוטנציאל להפגת מתחים, להתקרבות בין בני קבוצות מסוכסכות ואף להחלשת עימותים אלימים.

התגברות ההתנגדות לדה-סגרגציה: תרחיש אפשרי נוסף הוא התגברות ההתנגדות לתהליך הדה-סגרגציה מצד תושבים מקומיים והדרג הפוליטי של היישוב. ההתנגדות יכולה לבוא לידי ביטוי בשלל דרכים, בהן מחאות והתארגנויות אזרחיות למניעת השכרה או מכירה של בתים לערבים; עלייה בכוחן של תנועות ימין קיצוני ברמה המוניציפלית; התבטאויות של ההנהגה הפוליטית המקומית נגד הגירה ערבית; וסירוב למתן שירותים ייעודיים בתחומי החינוך, הקהילה והדת. המניעים העיקריים להתנגדות הם פחד, חשדנות, גזענות או שנאה כלפי ערבים, הקשורים לסכסוך הישראלי-פלסטיני המתמשך ולהתעצמותו בשנתיים האחרונות. לכך אפשר להוסיף גם חשש מירידת ערך הנכסים עקב השינוי בצביון הלאומי של היישוב. ואולם ההתנגדות לשילוב במגורים אינה רק התנגדות אינדיווידואלית ספונטנית המבוססת על פחד או חשדנות; במקרים רבים ההתנגדות היא מערכתית, ושותפים לה מוסדות מוניציפליים ולאומיים. התנגדות זו כוללת בין השאר חקיקה מדירה המגבילה מעבר של ערבים ליישובים יהודיים (חוק ועדות הקבלה) והפעלת תוכניות לאומיות או מוניציפליות לעידוד הגירה יהודית ליישובים המהווים יעד להגירה ערבית כדי לשמר את העליונות הדמוגרפית של האוכלוסייה היהודית בהם.¹⁶

אם יתגברו ביטויי ההתנגדות לדה-סגרגציה הם עשויים להביא להאטת תהליכי ההגירה של תושבים ערבים ליישובים יהודיים. התפתחות אפשרית במצב כזה היא שיתוף פעולה בין השלטון המקומי לשלטון המרכזי לעידוד הגירה יהודית ליישובים אלו, ואולי אף ניסיונות לצמצם את ההגירה הערבית באמצעות חקיקה שתמנע מתן שירותים מותאמים לאוכלוסייה זו.

2. המלצות מדיניות

ההגירה הפנימית של ערבים-פלסטינים והיווצרותם של יישובים מעורבים בלתי רשמיים מייצגות תהליך מורכב ורב-שכבתי שאינו זוכה להתייחסות מספקת במדיניות הציבורית הקיימת. הבנת התהליך וחשיבותו המרחבית והפוליטית חיונית לעיצוב עתיד החברה הישראלית ויחסי הגומלין בין הקבוצות. על בסיס הממצאים שהוצגו בדוח גיבשתי כמה המלצות להתמודדות עם תהליך זה.

הכרה: נוכחותם המתרחבת של תושבים ערבים-פלסטינים ביישובים יהודיים איננה תחזית ערטילאית; מדובר במציאות בהתהוות. מציאות חדשה זו יכולה להביא לשיפור איכות החיים ביישוב, להתחדשות מרקם

16 לדוגמה, בלהבים מתוכננת לקום שכונה חדשה עם הקצאה ייעודית של 30% מהמגרשים ללוחמי מילואים בני היישוב. ראו באתר **המועצה המקומית להבים**. דוגמה נוספת היא הסכם הגג שנחתם בכרמיאל באוקטובר 2025, שמטרתו חיזוק וייחוד הגליל. התוכנית כוללת את בנייתן של כ-14 אלף יחידות דיוור, פיתוח תשתיות, הקמת מוסדות ציבור ושיקום שכונות ותיקות בהשקעה כוללת של כ-4.7 מיליארד ש"ח. ראו באתר **משרד הבינוי והשיכון**.

האוכלוסייה ולמפגשים חיוביים בין בני ובנות הקבוצות השונות. עם זאת, מדובר במציאות נפיצה שעלולה להוביל למתחים ואף לעימותים ישירים ולפגיעה באיכות החיים. כדי להגביר את הסיכויים להשיג תוצאות חיוביות אני ממליץ להכיר באוכלוסיית המהגרים הערבים ביישובים היהודיים ולקבל את נוכחותם כעובדה קיימת, ולא להתעלם מהם או לנסות לדחות אותם. משמעות ההכרה היא בראש ובראשונה הספקת שירותים עירוניים מותאמים בשפה הערבית כמו חינוך ותרבות ותשתית דתית התואמת את צורכי האוכלוסייה. מעבר לכך יש להכיר במהגרים הערבים כקבוצה תרבותית מובחנת המהווה חלק מן המארג הרב-תרבותי של היישוב, להכיר במנהיגיה המקומיים ולתת לקהילה ייצוג במוסדות השלטון המקומיים. הכרה כזו היא תנאי הכרחי להתמודדות מושכלת עם המציאות המתהווה, ויש בה כדי להפחית תגובות נגד.

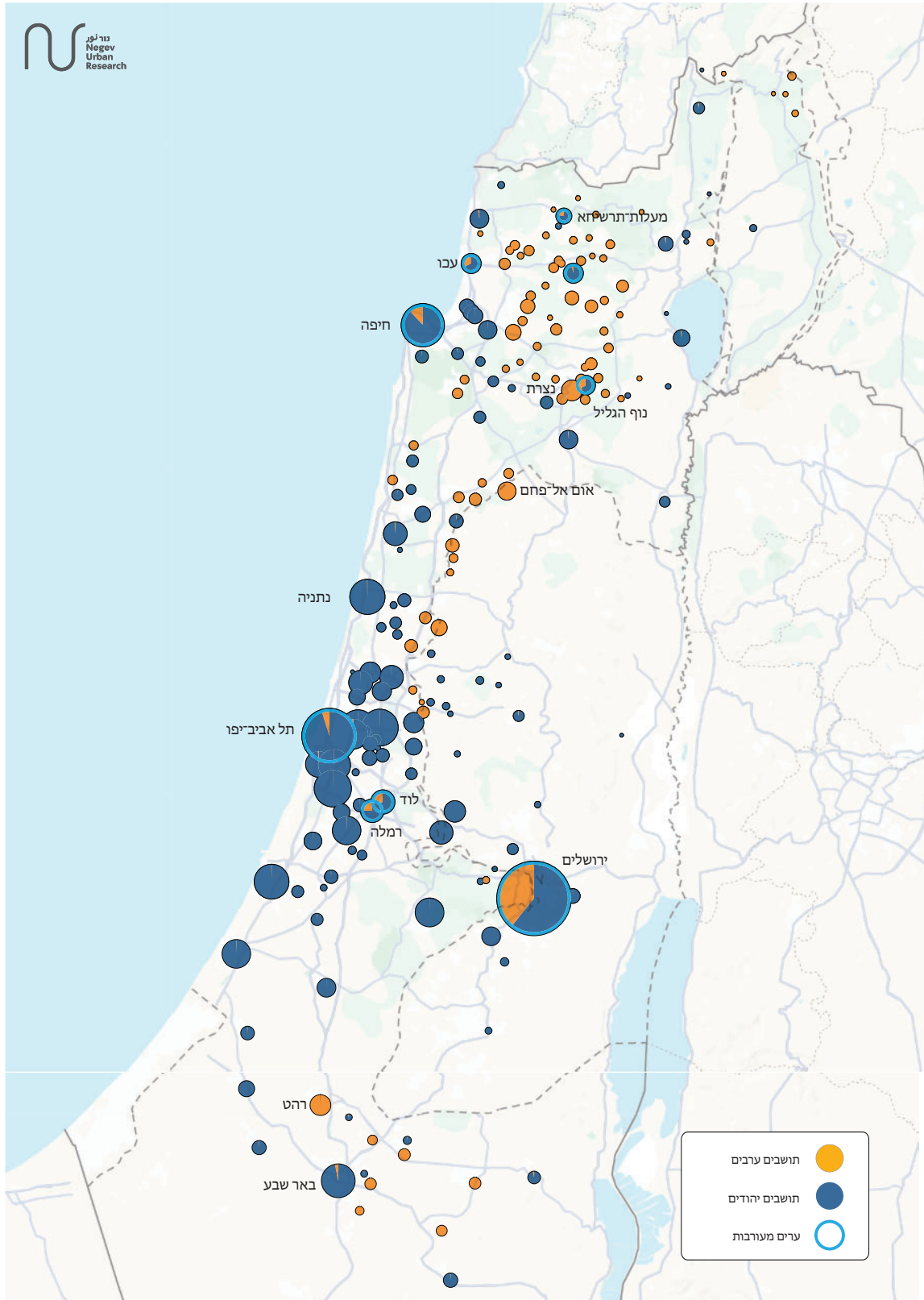
למידה: על סמך הנתונים שהצגתי אני צופה כי בשנים הקרובות עוד ועוד יהודים וערבים יחלקו את יישוב המגורים שלהם עם בני ובנות הקבוצה השנייה. יתר על כן, לנוכח אופיים של תהליכי ההגירה אני סבור כי מידת השילוב המרחבי בתוך היישובים תהיה גדולה יותר מהמוכר לנו כיום בערים המערובות הוותיקות. מצב חדש ולא מוכר זה דורש למידה מעמיקה שתאפשר פיתוח כלים מתאימים לניהול המעברים הדמוגרפיים. יש לערוך ביישובים המערובים הבלתי רשמיים מחקרי עומק שיאפיינו את ייחודו של כל יישוב ואת האוכלוסייה המרכיבה אותו ויצביעו על אתגרים פוטנציאליים ועל הזדמנויות אפשריות לצמיחה. על סמך המחקרים הללו יהיה אפשר לפתח עבור הרשויות המקומיות כלים להתמודדות עם השינויים הדמוגרפיים, לגישור בין הקהילות ולהגדרת תנאי סף למתן שירותים מותאמים.

ארגוני חברה אזרחית: ארגוני החברה האזרחית בישראל נושאים כיום באופן כמעט בלעדי בנטל החשיבה, המחקר והפעילות החברתית העוסקת ביחסי יהודים-ערבים בישראל. לפיכך יש להם תפקיד מכריע בעיצוב המרקם החברתי העדין שנוצר ביישובים המערובים בהתהוות. אני ממליץ על הרחבת פעילותם של ארגונים אלו לקידום ערכים ותפיסות של חברה משותפת בערים וביישובים המערובים החדשים. פעילות זו צריכה להתמקד בהדגשת האפשרויות החיוביות שהשילוב והמגוון טומנים בחובם, בחיזוק החוסן הקהילתי ובהחלשת תגובות הנגד. כמו כן מומלץ להרחיב ככל האפשר את עבודתם מול הרשויות המקומיות בייעוץ, בליווי ובפיתוח תוכניות מותאמות.

נספח א: מפות

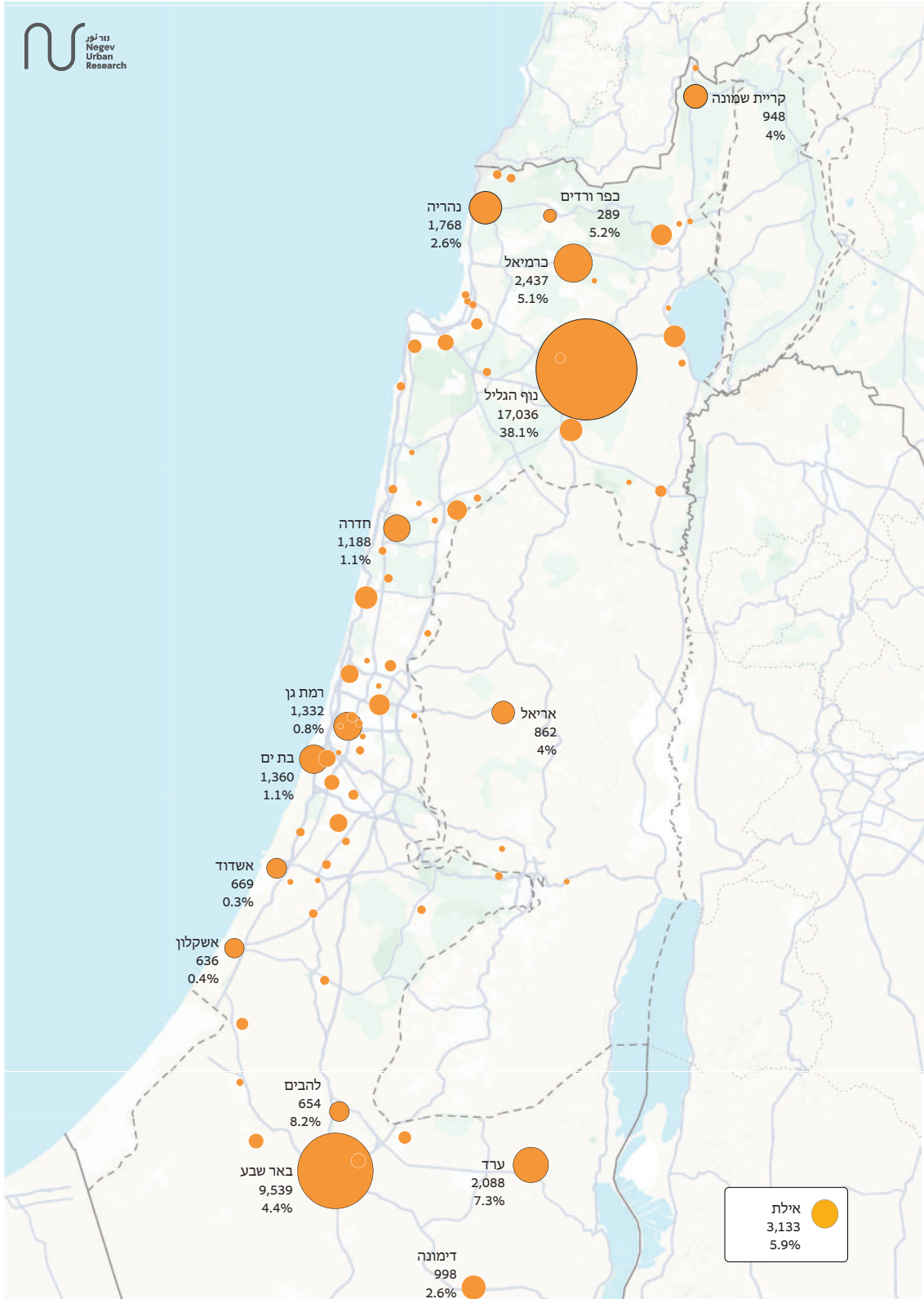
מפה 1

תושבים יהודים וערבים ברשויות מקומיות בישראל (ללא יישובים במועצות אזוריות), 2023

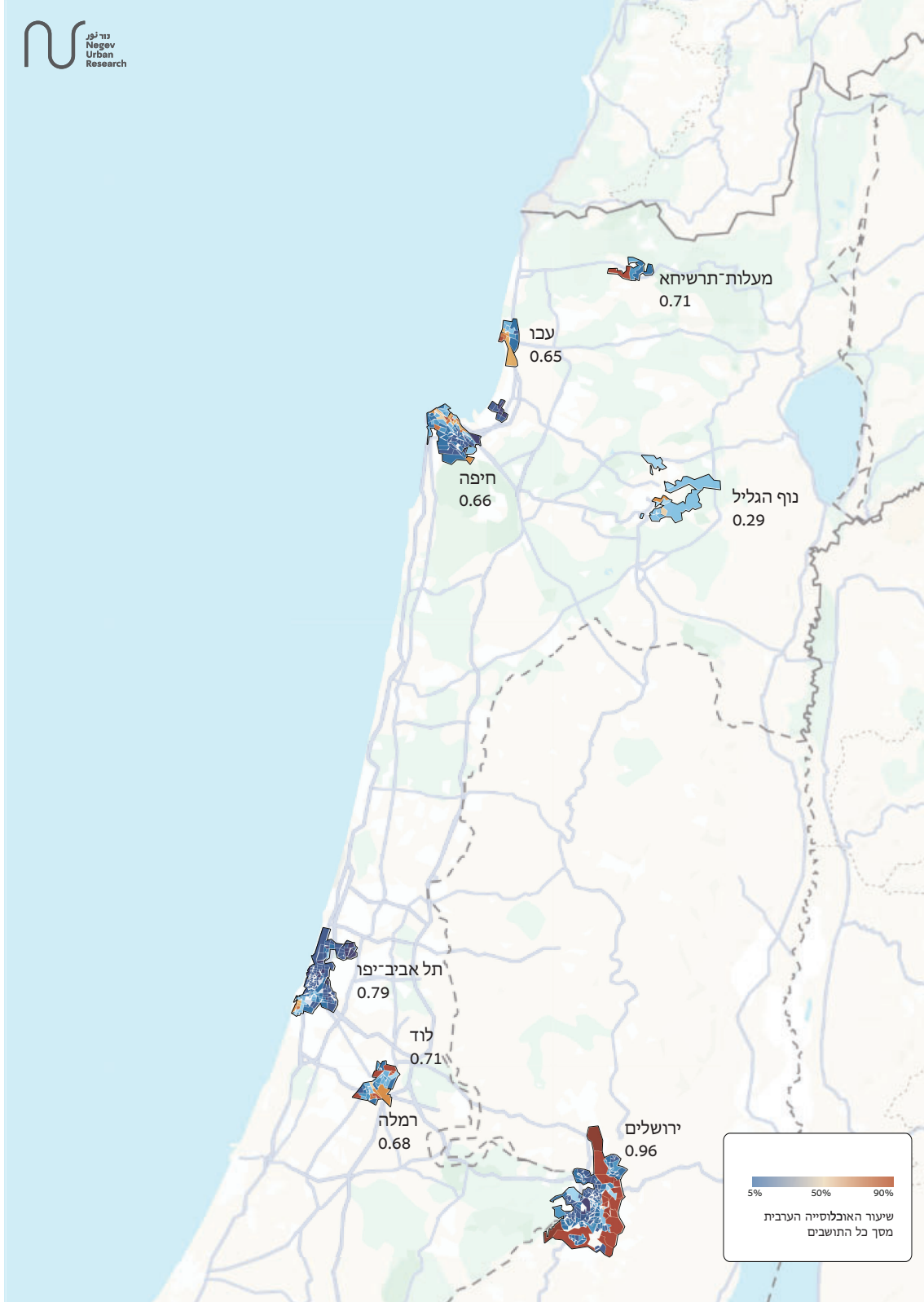
מפה 2

מספרם ושיעורם של ערבים ביישובים יהודיים (50 תושבים ומעלה), 2023

מפה 3

דפוסי הפרדה במגורים בערים מעורבות בישראל (מדד אי-הדמיון), 2023

נספח ב: גידול האוכלוסייה הערבית ב-84 ערים ויישובים יהודיים שאינם ערים מעורבות, 2003-2023

שיעור השינוי	2023		*2003		אשכול חברתי-כלכלי	מחוז	יישוב
	שיעור התושבים הערבים	מספר התושבים הערבים	שיעור התושבים הערבים	מספר התושבים הערבים			
+440.1%	1.0%	384	0.3%	71	3	דרום	אופקים
+328.6%	0.3%	126	0.1%	29	5	תל אביב	אור יהודה
+29.2%	0.6%	142	0.7%	110	5	חיפה	אור עקיבא
+177.8%	0.4%	55	0.2%	20	7	תל אביב	אזור
+928.9%	5.9%	3,133	0.7%	305	6	דרום	אילת
+2,512.1%	4.0%	862	0.2%	33	6	י"ש	אריאל
	0.3%	669			5	דרום	אשדוד
+21.7%	0.4%	636	0.5%	522	5	דרום	אשקלון
+135.0%	0.5%	184	0.9%	78	7	מרכז	באר יעקב
+272.3%	4.4%	9,539	1.4%	2,562	5	דרום	באר שבע
	4.4%	55			2	צפון	בית אלפא
+266.5%	1.2%	236	0.4%	64	5	צפון	בית שאן
+135.1%	0.1%	134	0.1%	57	2	ירושלים	בית שמש
	0.1%	177			2	תל אביב	בני ברק
+679.2%	0.9%	60	0.1%	8	5	מרכז	בני עי"ש
+415.5%	1.1%	1,360	0.2%	264	5	תל אביב	בת ים
	29.2%	113			6	מרכז	גאולי תימן
	6.1%	72			8	י"ש	גבעון החדשה
+463.6%	0.3%	93	0.1%	16	8	מרכז	גבעת שמואל
	0.1%	61			9	תל אביב	גבעתיים
+91.8%	0.5%	145	0.6%	76	7	מרכז	גדרה
+73.0%	0.3%	68	0.3%	39	7	מרכז	גן יבנה
+488.8%	2.6%	998	0.5%	170	5	דרום	דימונה
+51.7%	0.1%	61	0.1%	40	9	מרכז	הוד השרון
+586.6%	0.5%	574	0.1%	84	8	תל אביב	הרצליה
	0.2%	59			8	חיפה	זכרון יעקב
+98.3%	1.1%	1,188	0.8%	599	6	חיפה	חדרה
+203.4%	0.3%	503	0.1%	166	7	תל אביב	חולון
+641.2%	0.6%	63	0.1%	8	4	צפון	חצור הגלילית
+403.8%	1.7%	671	3.7%	133	5	חיפה	חריש
+106.2%	1.6%	827	1.0%	401	4	צפון	טבריה

שיעור השינוי	2023		*2003		אשכול חברתי-כלכלי	מחוז	יישוב
	שיעור התושבים הערבים	מספר התושבים הערבים	שיעור התושבים הערבים	מספר התושבים הערבים			
+481.6%	1.1%	328	0.3%	56	5	חיפה	טירת כרמל
+320.1%	0.2%	134	0.1%	32	7	מרכז	יבנה
	0.2%	59			7	מרכז	יהוד-מונוסון
	16.2%	138			6	צפון	יערה
+150.0%	5.6%	638	2.9%	255	4	דרום	ירוחם
+694.0%	5.2%	289	0.7%	36	9	צפון	כפר ורדים
+198.2%	0.2%	235	0.1%	79	8	מרכז	כפר סבא
+418.8%	5.1%	2,437	1.1%	470	6	צפון	כרמיאל
+1,324.8%	8.2%	654	0.9%	46	10	דרום	להבים
	8.3%	59			7	צפון	לוטם
+80.7%	0.5%	116	0.3%	64	8	ירושלים	מבשרת ציון
+6.7%	2.7%	56	3.5%	53	2	צפון	מגדל
	48.1%	137			5	מרכז	מדרשת רופין
	0.1%	56			9	מרכז	מודיעין-מכבים-רעות
+152.6%	3.5%	72	1.9%	29	7	צפון	מטולה
+1,384.4%	2.5%	285	0.3%	19	9	דרום	מיתר
	0.2%	63			6	יו"ש	מעלה אדומים
+144.2%	6.2%	347	2.9%	142	3	דרום	מצפה רמון
+52.2%	2.6%	1,768	2.4%	1,162	6	צפון	נהריה
+281.6%	38.1%	17,036	10.1%	4,464	5	צפון	נוף הגליל
+429.5%	2.0%	449	0.4%	85	7	חיפה	נשר
+314.8%	0.2%	95	0.1%	23	3	דרום	נתיבות
+429.0%	0.4%	884	0.1%	167	6	מרכז	נתניה
+1,883.1%	4.4%	351	0.3%	18	10	דרום	עומר
+355.5%	1.4%	886	0.5%	194	5	צפון	עפולה
+1,344.0%	7.3%	2,088	0.6%	145	3	דרום	ערד
+325.4%	1.2%	134	0.7%	32	4	חיפה	עתלית
	6.8%	95			7	צפון	פורייה עילית
+6.9%	0.1%	62	0.2%	58	7	חיפה	פרדס חנה-כרכור
	0.3%	751			7	מרכז	פתח תקווה
	1.2%	86			9	מרכז	צור יצחק
	15.4%	167			8	צפון	ציפורי
+22.6%	2.0%	756	2.3%	616	2	צפון	צפת
	3.7%	98			7	חיפה	קציר

שיעור השינוי	2023		*2003		אשכול חברתי-כלכלי	מחוז	יישוב
	שיעור התושבים הערבים	מספר התושבים הערבים	שיעור התושבים הערבים	מספר התושבים הערבים			
+33.7%	0.2%	65	0.2%	49	9	תל אביב	קריית אונו
+139.3%	0.4%	234	0.2%	98	6	חיפה	קריית אתא
	0.2%	98			6	חיפה	קריית ביאליק
	0.2%	150			4	דרום	קריית גת
	0.7%	130			8	חיפה	קריית טבעון
+176.0%	0.3%	106	0.1%	38	5	חיפה	קריית ים
	0.2%	88			7	חיפה	קריית מוצקין
+597.9%	0.5%	134	0.1%	19	4	דרום	קריית מלאכי
+194.3%	1.0%	113	0.4%	38	6	מרכז	קריית עקרון
+72.4%	4.0%	948	2.5%	550	5	צפון	קריית שמונה
+83.3%	0.1%	66	0.1%	36	7	מרכז	ראש העין
+303.7%	2.0%	65	0.7%	16	7	צפון	ראש פינה
	0.2%	404	0.0%		7	מרכז	ראשון לציון
+86.5%	0.4%	560	0.3%	300	7	מרכז	רחובות
+953.0%	0.8%	1,332	0.1%	126	8	תל אביב	רמת גן
-12.5%	0.1%	61	0.1%	70	8	מרכז	רעננה
+230.8%	0.8%	262	0.4%	79	5	דרום	שדרות
+797.4%	1.7%	140	0.3%	16	6	צפון	שלומי
	13.4%	76			--	חיפה	שער מנשה
		60,089		15,535		84 יישובים	סך הכול

מקור: עיבוד לנתוני הלמ"ס.

* ב-11 מהיישובים בלוח אין נתונים עבור 2003 משום שלא התגוררו בהם ערבים.

רשימת המקורות

- אלקלעי, א', 2019. "ראש העיר עפולה השתתף במחאה נגד מכירת בית למשפחה ערבית", כאן, 16 ביוני.
 בנטל, ב', ול' שאמי, 2023. "דפוסי הגירה בערים המעורבות בישראל: היבטים חברתיים-כלכליים", ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- בריינר, ג', 2021. "המשטרה: 2,142 איש נעצרו מתחילת מבצע 'שומר החומות', 91% מהם ערבים", הארץ, 3 ביוני.
- גלעדי, ב', 2026. "גל ההגירה השקט: דור שלם עוזב את הכפרים – ומוצא עתיד בערים היהודיות", מעריב, 28 בפברואר.
- האגודה לזכויות האזרח בישראל, 2023. "הרחבת חוק ועדות הקבלה", האגודה לזכויות האזרח בישראל, 12 באוגוסט.
- הלמ"ס, 2022. **אפיון יחידות גאוגרפיות וסיווגן לפי הרמה החברתית-כלכלית של האוכלוסייה בשנת 2019**, ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- הרמן, ת', ל' יוחנני, י' קפלן וא"א ספוז'ניקוב, 2024. **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2024**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- זועבי, ב', 2023. "בתמיכת ראש העיר, מפגינים בעפולה ממררים את חיי הזמרת הערבייה", שיחה מקומית, 13 בדצמבר.
- זינגר, ע', 2026. "תופעה שהולכת ומתגברת: יותר ויותר אזרחים ערבים עוברים לערים היהודיות", כאן, 22 בינואר.
- חידר, ע', וא' בר-חיים, 2025. "שוליים אך משגשגים: צמיחת מעמד הביניים הערבי-פלסטיני החדש בישראל", נ' מזרחי וכ' שדה (עורכים), **מעבר לדמיון הליברלי של המחקר הביקורתי בישראל**, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, עמ' 87-112.
- חליחל, א', 2011. "חסמים ומניעים להגירה פנימית בקרב ערבים אזרחי ישראל", ר' ח'מאיסי (עורך), **ספר החברה הערבית בישראל (4): אוכלוסייה, חברה, כלכלה**, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, עמ' 63-80.
- ח'לאילה, מ', א' בדראן וא' רודניצקי, 2024. **שנתון החברה הערבית בישראל 2023**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, בשיתוף הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים.
- ח'מאיסי, ר', 2019. **תכנון ופיתוח היישובים הערביים בישראל: תפיסה חדשה להערכות הרשויות המקומיות והמדינה**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, בשיתוף המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- יפתחאל, א', 2006. **אתנוקרטיה: אדמה ופוליטיקת זהות בישראל/פלסטין**, תל אביב: רסלינג.
- , 2021. **עוצמה ואדמה: מאתנוקרטיה לאפרטהייד זוחל בישראל/פלסטין**, תל אביב: רסלינג.
- לגזיאל, ק', 2024. "ערבים ממעמד הביניים משרגים את עצמם לוולות, ולמישהו זה מציק", **דה מרקר**, 20 בספטמבר.
- מבקר המדינה, 2022. "דוח ביקורת מיוחד: ערים מעורבות", ירושלים: משרד מבקר המדינה.
- נאסר, י', מ' עוידה, ל' אלדר וי' חסון, 2024. "מגמות ביחסי יהודים וערבים בישראל בעקבות המלחמה באוקטובר 2023", האוניברסיטה העברית בירושלים ואקורד.
- סרוגים, 2015. "כרמיאל: לא נסבול ערבים לא נאמנים בעיר", **סרוגים**, 26 במאי.
- עבאס, פ', 2024. "אתגרי הדיור של נשים ערביות גרושות בישראל", תל אביב: מרכז אדוה וקרן פרידריך אברט.

- עבדאלחי, ח', 2025. "הזכות לחופש הביטוי, האמנם זכות לכל אדם באשר הוא?", שיח.זכויות@מינרבה - הבלוג של מרכז מינרבה לזכויות האדם, 18 במרץ.
- עדאלה, 2015. "עדאלה דורש להקים בית ספר ממלכתי ערבי ראשון בבאר שבע", עדאלה, 4 במרץ.
- פוזיילוב, א', 2023. "אקדחים, ירי ואיומים: היישוב היוקרתי על סף פיצוץ", כאן, 24 בינואר.
- צור, ש', 2021. "מחאה בכפר תבור נגד מכירת בתים לערבים: 'אלוף משנה מכר את הבית שלו לערבי. זה נראה לך ערכי?'" המקום הכי חם בגיהנום, 3 במאי.
- קוטנר, ר', 2018. "מדו־קיום לחברה משותפת: שינוי פרדיגמה בבניית שלום בין-קהילתי בין יהודים וערבים בישראל", גבעת חביבה.
- קציר, י', ור' אילת, 2023. "ערים מעורבות ומתערבות בגליל", אורבולוגיה, 23 במאי.
- ראב"ד, א', 2010. "כרמיאל: סגן ראש העיר פעל נגד ערבים - ופוטר", ynet, 3 בנובמבר.
- רון, ע', ונ' חדאד חאג'־יחיא, 2018. "מעורבים אך לא שווים: ייצוג התושבים הערבים בעיריות הערים המעורבות", המכון הישראלי לדמוקרטיה, 14 באוקטובר.
- רון, ע', ב' פרג'ון ונ' חדאד חאג'־יחיא, 2022. התושבים הערבים בערים המעורבות: תמונת מצב, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה והרשות לפיתוח כלכלי במגזר המיעוטים.
- רכס, א' (עורך), 2007. יחד אך לחוד: ערים מעורבות בישראל, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב וקרן קונרד אדנאואר.
- שבח, ד', 2017. "דינמיקה חברתית, סובלנות עירונית וקיבולת מרחבית בעיר מעורבת בהתהוות: המקרה של כרמיאל", עבודת דוקטור, הטכניון.
- שטרן, מ', 2024. "שילוב מרובד: הכלה ניאור־ליברלית, פופוליזם מדיר ואירועי מאי 2021", מ' שלו (עורך), שילוב מתוך הפרדה: האזרחים הפלסטינים בישראל בכלכלה הניאו־ליברלית, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד, עמ' 237-266.
- שטרן, מ', וח' יעקובי, 2020. זהות מעמדית במרחב אתנו־לאומי: חילונים, חרדים ופלסטינים בגבעה הצרפתית בירושלים, תל אביב: אוניברסיטת תל־אביב.
- שטרן, מ', ונ' פייביש, 2024. מדד השכנות - יחסים בין קבוצות בירושלים: קיץ 2023, ירושלים: מכון ירושלים למחקרי מדיניות.
- שמריהו־ישורון, י', 2021. "המוסר הכפול של הדו־קיום: אתנוגנטרפיקציה בערים המעורבות", תיאוריה וביקורת, 55, עמ' 31-37.
- שניידר, ט', 2021. "רחובות זועמים", זמן ישראל, 30 באוגוסט.
- שפיגל, נ', 2020. "ביהמ"ש הכשיר מחיקת תביעה של ילדים ערבים מכרמיאל באמצעות חוק הלאום", הארץ, 30 בנובמבר.
- תותרי־ג'ובראן, מ', 2017. "ערים מעורבות בהתהוות: בין הפרטי לציבורי", דין ודברים, י, עמ' 17-68.

Abreek-Zubeidat, F., and R. Ben-Arie, 2014. "To be at Home: Spaces of Citizenship in the Community Settlements of the Galilee," in R. Ben-Shai and N. Lebovic (eds.), *The Politics of Nihilism: From the Nineteenth Century to Contemporary Israel*, New York: Bloomsbury, pp. 205-226.

Blatman-Thomas, N., 2017. "Commuting for Rights: Circular Mobilities and Regional Identities of Palestinians in a Jewish-Israeli Town," *Geoforum* 78, pp. 22-32.

Bolt, G., A. S. Özüekren, and D. Phillips, 2010. "Linking Integration and Residential Segregation," *Journal of Ethnic and Migration studies* 36(2), pp. 169-186.

- Cohen, N., D. Czamanski, and A. Hefetz, 2015. "Internal Migration of Ethno-national Minorities: The Case of Arabs in Israel," *International Migration* 53(6), pp. 74–88.
- Cohen, Y., and N. Gordon, 2018. "Israel's Biospatial Politics: Territory, Demography, and Effective Control," *Public Culture* 30(2), pp. 199–220.
- Cook, S. W., 1985. "Experimenting on Social Issues: The Case of School Desegregation," *American Psychologist* 40(4), p. 452.
- Dixon, J., and K. Durrheim, 2004. "Dislocating Identity: Desegregation and the Transformation of Place," *Journal of Environmental Psychology* 24(4), pp. 455–473.
- Hackl, A., 2018. "Immersive Invisibility in the Settler-Colonial City: The Conditional Inclusion of Palestinians in Tel Aviv," *American Ethnologist* 45(3), pp. 341–353.
- Horn, A., 2019. "New Perspectives on Urban Segregation and Desegregation in Post-Resolution South Africa," in I. Shnell and W. J. M. Ostendorf (eds.), *Studies in Segregation and Desegregation*, Abingdon, Oxon: Routledge, pp. 247–284.
- Jabareen, H., 2002. "The Future of Arab Citizenship in Israel," in D. Levy and Y. Weiss (eds.), *Challenging Ethnic Citizenship: German and Israeli Perspectives on Immigration*, New York: Berghahn Books, pp. 196–220.
- Khamaisi, R., 2017. "From Supervision to Development: Planning Arab Localities," *Strategic Assessment* 20(2), pp. 99–111.
- Mac Ginty, R., 2014. "Everyday Peace: Bottom-up and Local Agency in Conflict-Affected Societies," *Security Dialogue* 45(6), pp. 548–564.
- Meler, T., 2021. "In Search of Work: Palestinian Women in Israel Migrating to Beersheba," *Community, Work and Family* 24(4), pp. 392–414.
- Miller, N. S., and M. B. Brewer (eds.), 2013. *Groups in Contact: The Psychology of Desegregation*, Burlington: Academic Press.
- Nightingale, C. H., 2022. *Segregation: A Global History of Divided Cities*, Chicago: University of Chicago Press.
- Peach, C., 2000. "The Consequences of Segregation," in F. W. Boal (ed.), *Ethnicity and Housing: Accommodating Difference*, Aldershot: Ashgate, pp. 10–23.
- Rabinowitz, D., and D. Monterescu, 2008. "Reconfiguring the 'Mixed Town': Urban Transformations of Ethnonational Relations in Palestine and Israel," *International Journal of Middle East Studies* 40(2), pp. 195–226.
- Sakoda, J. M., 1981. A Generalized Index of Dissimilarity, *Demography* 18(2), pp. 245–250.
- Shafir, G., 2018. "From Overt to Veiled Segregation: Israel's Palestinian Arab Citizens in the Galilee," *International Journal of Middle East Studies* 50(1), pp. 1–22.
- Wnuk, A., T. Oleksy, and M. Lewicka, 2023. "Attached to Place, Threatened by Newcomers? The Threat to a Place's Cultural Continuity as a Mediator Between Place Attachment and Attitudes Towards War Refugees," *Journal of Environmental Psychology* 92, 102182.